

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ: ДОСЛІДЖЕННЯ СУТІ ШЛЯХОМ АНАЛІЗУ ІСТОРИЧНОГО СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ БЕЗПЕКИ

*Статтю присвячено як соціально-правовій природі злочинів проти радіаційної безпеки од-
ному із недосліджених та складних питань сучасної кримінології. Висвітлено аспект форму-
вання поняття громадської безпеки в алгоритмі взаємовідносин “людина – суспільство”, зок-
рема з позиції радіаційної безпеки.*

Ключові слова: безпека, колективна безпека, радіаційна безпека.

I. Вступ

Беззаперечно, дослідження соціальної при-
роди злочину як правового явища завжди
вимагало виявлення різних форм його про-
яву, надання їм індивідуальних ознак для
визначення їх сутності в контексті як сучас-
ної правової науки, так і через призму істо-
ричних поглядів дослідників різних епох.
Відчуття безпеки формує безпечність – як
один із суспільних станів, що прямо пов’я-
заний з громадським порядком і має давнє
коріння. Вперше людина стикнулася з розу-
мінням необхідності колективного забезпе-
чення свого існування за рахунок такого від-
чуття одночасно із появою спільного інтере-
су, тобто з моменту об’єднання індивідумів.
Вперше, хто наближено до цього охаракте-
ризував об’єднані спільноти як соціальне
явище був англійський філософ Т. Гоббс,
який визначив під групою людей відоме їх
число, об’єднаних загальним інтересом або
справою [1, с. 173]. Формування спільнот під
тиском історичного прогресу прямо пов’я-
зане із виникненням спільних прав та інте-
ресів індивідумів, які, у свою чергу, потре-
бують відповідного захисту, а отже, формує
потребу щодо чіткого визначення форми за-
хисту і на підставі цього визначення поряд-
ку захисту від них. Поряд із цим формується
загальне поняття безпеки таких груп. Думку
свого попередника продовжив Д. Локк, який
визначив, що від народження людині нале-
жало право на захист свого життя, свободи
й майна [2, с. 105]. Як заручник поступаль-
ного розвитку людство на кожному етапі со-
ціально-технічної еволюції постійно формує
нові уявлення злочинного прояву для себе,
визначає у кожному випадку його індивіду-
альні ознаки та класифікує з огляду на його
небезпечність у певний момент. Процеси в
суспільстві завжди є первинною причиною
для законного, правового регулювання
пов’язаних з ними суспільних відносин. Ва-
жливим завжди залишається виявлення но-

вих форм прояву зла, об’єктивним детермі-
нантом яких є нестримний технічний про-
грес. Обрана тема спонукає звернути особ-
ливу увагу на громадську безпеку як фун-
даментальну складову предмета посягання
злочинів у сфері радіаційної безпеки. Без-
пека окремо взятого індивідума зумовлю-
ється забезпеченням саме колективної без-
пеки. На нашу думку, така формула взаємо-
зв’язку окремої людини з суспільством є
найбільш правильною щодо визначення прин-
ципів і підходів у забезпеченні як громадсь-
кої безпеки загалом, так і радіаційної безпе-
ки зокрема.

II. Постановка завдання

Мета статті – розглянути соціально-правову
природу злочинів проти радіаційної безпеки на
тлі розвитку поняття “безпека” та його співвід-
ношення з особою та суспільством.

III. Результати

Соціальна характеристика злочину має
суттєве значення. За період становлення
вітчизняного кримінального законодавства
думку щодо взаємозв’язку “громадянин –
суспільство” різнилися категорично. В пара-
графі 5 Проекту Кримінального Уложення
1813 р. поняття окремого злочину визначало-
ся як таке, що порушує права та безпеку
одного або декількох осіб. Воно може бути в
поєднанні з громадською безпекою і без та-
кої [3, с. 2].

Уложення про покарання кримінальні та
виправні 1845 р. містить у собі майже таке ж
поняття злочину – будь-яке порушення за-
кону, що посягає на непорушність прав Вер-
ховної Влади та установлених нею правил,
або на права чи безпеку суспільства або
окремих фізичних осіб [4, с. 8].

З аналізу наведених положень можливо
встановити, що тоді винятково надавалося
значення такому поняттю, як окрема індиві-
дуальна безпека. У ході соціально-політич-
ного перетворення країни, з приходом вла-
ди рад на теренах нашої держави кардина-
льно змінюються підходи до визначення по-

няття безпеки як об'єкта кримінальної охорони. Так, під тиском загальних гасел про безпеку окремо взятого громадянина там навіть і не згадують. Прийнятим у 1922 р. Кримінальним Кодексом, його ст. 6 поняттю злочину було надано окрасу як будь-якому суспільно небезпечному діянню або бездіяльності, що створює загрозу основним засадам радянського строю та правопорядку, встановленого робітничо-селянською владою на перехідному до комуністичного строю періоду часу [5, с. 73].

Кримінальний кодекс 1927 р. (ст. 7) містить у собі майже ідентичне визначення, що й попереднє, хоча в цьому трактуванні з'являється описова ознака діянню (бездіяльності) – злочинна, що є позитивним свідченням прогресуючої роботи фахівців з кримінології щодо удосконалення основних засад кримінальної науки [6, с. 149].

Прийнятий у 1960 р. КК ч. 1 ст. 7 надав більш чітке та більш наближене до сучасного визначення поняттю злочину, в якому знаходить своє відображення й людина як об'єкт посягання, однак, не на домінуючому місці, як найвища цінність держави. Так, цією нормою передбачалося, що злочин визначається передбачене уголовним законом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, його політичну та економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян, а так само інше передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок [7, с. 34].

У згаданих визначеннях присутнє поняття суспільної безпеки, тільки воно відповідно до суспільно-політичної ситуації в країні варує в різних ступенях значущості відносно суспільства та особистої безпеки окремого громадянина в ньому.

Так чи інакше у вітчизняному законодавстві поступово нормативно встановлюється визначення безпеки від злочинних посягань на такий об'єкт охорони, як громадська безпека в цілому та індивідуальної безпеки особи зокрема. Постійний науковий прогрес дає можливість людству створювати нові умови власного існування й одночасно із цим породжує нові форми злочинного прояву, на які людство має у визначеній мірі реагувати та знаходити нові, пов'язані із цим засоби його запобігання. З першими ознаками цього нормативного визначення в нашій країні відбуваються відповідні процеси, що стають об'єктивними збудниками радіаційного інтересу. Такий інтерес фактично стає соціальним підґрунтям до подальшого наукового дослідження специфіки громадської безпеки в розрізі ядерних розробок СРСР.

Поступальний розвиток ідеології радіаційного захисту та безпеки викликав стрім-

кий розвиток ядерної промисловості, значна частина продукції якої була направлена на оснащення військово-промислового комплексу країни. Значним поштовхом поширення серед населення контакту з радіаційними матеріалами стали ідеї захисту та озброєння. У подальшому це послужило виникненню суспільних взаємовідносин у цій сфері, а разом із цим і створенню ризиків злочинних проявів на радіаційний предмет у державі, що став доступним певним категоріям громадян у суспільстві. Розуміння фізичної природи радіоактивних (ядерних) матеріалів та технічних засобів їх застосування відзначає особливий характер загроз та значну суспільну небезпеку радіаційної (ядерної) злочинності [8, с. 4–9].

З поширенням людством ядерних технологій та зростанням загроз їх застосування та/або незаконного несанкціонованого їх поширення без дотримання відповідних норм та правил захист від них стає більш актуальним. Сьогодні ж злочини проти радіаційної безпеки, як і сама по собі радіаційна злочинність, є соціоекономічним феноменом, законним та деструктивним результатом суспільного розвитку, що активізувався в результаті глобальних процесів. Значним поштовхом соціального підґрунтя поширенню ядерної злочинності став розпад СРСР, що за останні десятиліття свого існування накопичив значний потенціал ядерного оснащення в різних його формах. Відтоді як припинила своє існування об'єднана радянська держава неодноразово з'являлися повідомлення про спроби крадіжки та контрабанди ядерних матеріалів з пострадянських країн. Подібні оповіщення з цього приводу стали причиною появи гострих питань, скільки ж дійсно було фактів злочинних проявів у цій сфері.

Офіційна статистика, оприлюднені дані в розрізі різних досліджень щодо фактів нелегальних операцій з радіаційними матеріалами можуть виступати тільки орієнтиром для встановлення реальних масштабів поширення цього явища. Так, на початку 1990-х рр. офіційно було зареєстровано близько 100 випадків ядерної контрабанди з колишніх радянських республік (значною мірою з Росії). Здебільшого це були випадки невійськового призначення радіаційного матеріалу й тенденція прямувала до зменшення. Однак кількість випадків ядерної контрабанди з колишніх комуністичних країн, згідно з урядовими звітами, в 1994 р. збільшилась більш ніж удвічі: 124 випадки порівняно з 56 у 1993 р. та 53 у 1992 р. Більш того, в 1994 р. зафіксовано 77 інциденти з ураном та плутонієм, що вже перевищує випадки з "менш безпечними матеріалами". У другій половині 1990-х рр. кількість інцидентів з незаконною торгівлею ядерними матеріалами залишалася на високому рівні. За 1998–2001 рр.

одна лише Росія запобігла 661 спробу угод з ядерними матеріалами. Загалом за період 1993–2001 рр. Міжнародне агентство з ядерної енергії (МАГАТЕ) зареєструвало 376, а Турція – ще 104 випадки контрабанди незбройних радіоактивних матеріалів з пострадянських держав [9, с. 211–232].

Наведені дані є прямим доказом актуальності щодо визначення напрямів запобігання таким злочинам для України та поглиблення співпраці з найближчими сусідами й світовим співтовариством загалом.

Не може залишатися поза увагою і загрозлива площа прихованого злочинного промислу в нелегальному захороненні токсичних відходів, що зумовлено економічною складовою. У цій кримінальній діяльності найбільші проблеми виникають через формально легальну “прикритість ділків” за рахунок офіційно діючих юридичних осіб – суб’єктів господарювання, що з першого погляду здійснюють цілком законну діяльність. За оцінкою міжвідомчої робочої групи Уряду США, злочинні групи, що спеціалізуються на нелегальних захороненнях токсичних відходів заробляють цим нелегальним промислом від 1 до 2 млрд дол. США на рік [10]. Серед основних країн пострадянського простору, що зосередила на своїй території ядерні могильники, є Російська Федерація, однак останнім часом все частіше лунають тези щодо можливого створення аналогічного об’єкта захоронення в Україні на території зони відчуження та відселення Чонобильської АЕС, що, в свою чергу, створює додаткове соціально-економічне підґрунтя для злочинного прояву в нашій державі.

Згідно з базою даних МАГАТЕ, прослідковується тенденція зростання зареєстрованих інцидентів незаконного обігу ядерних матеріалів у період з 2002 по 2007 рр. з піком 2006–2007 рр., що умовно можна назвати новим етапом погіршення рівня радіаційної безпеки в кримінально-правовому розумінні. Експерти у цій сфері пояснюють вказану тенденцію тим, що після терактів 11.09.2001 р., які сприяли усвідомленню масштабів загрози ядерного та радіаційного тероризму, в багатьох країнах світу значно активізувалися заходи, спрямовані на протидію незаконному обігу ядерних матеріалів, у тому числі шляхом створення систем радіаційного контролю на державних кордонах, об’єктах та системах критичної інфраструктури тощо. При цьому слід зазначити, що до сьогодні не було зафіксовано жодного випадку застосування пристрою для розпорошення радіоактивності, як і не було жодного випадку здійснення терористичного акту, в результаті якого відбувся викид радіоактивності на АЕС або дослідницькому реакторі. Менш ніж 1% інцидентів пов’язані

з матеріалами, які можна використати для виготовлення ядерної зброї [11].

Усвідомлене розуміння людиною, що суть зловмисного прояву полягає у безпосередньому порушенні безпечного існування чи загрози такого, логічним стало нормативне врегулювання таких проявів з мотивів запобігання, а також контролю за непорушністю нормального стану життєдіяльності.

IV. Висновки

Враховуючи викладене, можна дійти висновку, що формування поняття громадської безпеки в розрізі захисту як суспільства загалом, так і окремого громадянина формувалося поступово відповідно до внутрішньополітичної ситуації в країні й волі про ідеї домінуючих відносин. Прямий взаємозв’язок “громадянин – суспільство” вперше з’являється лише в другій половині ХХ ст., а до того ж погляди законотворців розмежовано хитались від об’єкта охорони як окремої особи до суспільного строку. З проведеного аналізу формується оптимальна формула в тому розумінні, що безпека окремо взятого індивідуума обумовлюється забезпеченням саме колективної безпеки. Проведений статистичний аналіз інцидентів, пов’язаних з радіаційним матеріалом, за останні 20 років доводить про їх прямий зв’язок з геополітичними подіями у світі. Зміна світової політичної ситуації є збудником до прямого імпульсу росту злочинних радіаційних проявів. На посилення цьому свідчить статистичний аналіз росту радіаційних інцидентів на початку 90-х рр. ХХ ст. та на початку 2000 рр. У першому випадку зростання таких проявів покликано розпадом СРСР, то в другому – це масштабні теракти 11.09.2001 р. у США. Обидва процеси потягли за собою неабиякі наслідки на розвиток світового співіснування, тобто ці процеси стали геополітичною складовою соціальної природи злочинів проти радіаційної безпеки (соціально-політична обумовленість).

Список використаної літератури

1. Гоббс Т. Сочинения : в 2 т. / Т. Гоббс. – Москва : Мысль, 1991. – Т. 2. – 731 с.
2. Основи політичної думки : курс лекцій : у 2 ч. / Б. Кухта, А. Романюк, М. Поліщук та ін. ; за ред. Б. Кухти. – Львів : Кальварія, 1997. – Ч. 1: 3 історії політичної думки: від стародавності до наших часів. – 105 с.
3. Проект уголовного улаженія Россійской имперіи. Часть первак. Основанія уголовного права. – Санктпетербургъ : Печато при Сенатской типографіи, 1813 г. – 123 с.
4. Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. – Санктпетербургъ : Въ типографіи Второго Отделения Собственной Его Императарского Величества Канцеляріи, 1845. – 922 с.
5. Уголовный кодекс УССР с изменениями и дополнениями по 1.11.1924 г. и с ал-

- фавитным указателем. – Харьков : Нарком У. С. С. Р. , 1924. – 73 с.
6. Кримінальний кодекс : в редакції 08.06.1927 р. – Харків : Наркомюст У.Р.С.Р., 1927. – 149 с.
  7. Кримінальний кодекс України : Затверджений Законом від 28.12.1960 р. // Вісник Верховного Суду УРСР. – 1961. – № 2.
  8. Біленчук П. Д. Ядерна злочинність: поняття, сутність, класифікація, характеристика, шляхи запобігання, протидії, розслідування : монографія / П. Д. Біленчук, А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, О. В. Маслюк ; за ред. П. Д. Біленчук. – Київ : ННІПС КНУВС, 2009. – 88 с.
  9. Ли Р. Последние тенденции в контрабанде ядерных материалов / Р. Ли // Российская организованная преступность: новая угроза? – Москва : КРОН-ПРЕСС, 2000. – 288 с.
  10. Оценка реальности угрозы, исходящей от международной преступности : Доклад Совета Национальной Безопасности США [Электронный ресурс]. – 2000. – Режим доступа: <http://corruption.rsuh.ru/magazine/5-2/n5-02.html>.
  11. Тенденції та актуальні проблеми у сфері протидії незаконному обігу ядерних та інших радіоактивних матеріалів, також ядерному та радіаційному тероризму : аналітична доповідь [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ, 2012. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/yaderni_vidhodu-6851d.pdf.

Стаття надійшла до редакції 05.11.2014.

Торбеев Н. А. Социально-правовая природа преступлений против радиационной безопасности: исследование сути путем анализа исторического становления понятия безопасности

Статья посвящена как социально-правовой природе преступлений против радиационной безопасности одному из малоисследованных и сложных вопросов современной криминологии. Рассматривается аспект формирования понятия гражданской безопасности в алгоритме взаимоотношений “человек – общество” непосредственно с позиций радиационной безопасности.

Ключевые слова: безопасность, коллективная безопасность, радиационная безопасность.

Torbeyev N. Socio-Legal Nature of Crimes Against Radiation Safety: Study Essentially by Analyzing Historical Development of the Concept of Security

The legislative evolution in public safety is examined on the example of the formation of the main provisions of the criminal law since the late 19th century and up to the present in the context of legal regulation of the crimes in the part of radiation crimes. The major crimes against the radiation safety are characterized; the statistics on the committed crimes in principal manifestations of this kind of crime are investigated, the main findings aimed at the improvement of the modern Criminal Code of Ukraine are formed on the bases of this analysis. Geopolitical changes in the modern world, that took place after disintegration of Soviet Union, socio-political instability, international conflicts in a number of countries of Asia, Africa, Eastern Europe, terrorist acts in the United States of America on September, 11, 2001 resulted in the considerable height of illegal migration, contraband goods of weapon – radioactive materials through the state boundary of Ukraine. The increase of the organized crime in Ukraine puts under a threat life and health of citizens, inviolability of public, collective and private domain, that simply and straight carries a threat outside the state. Understanding of all risks of radiation criminality puts this question at level of international of collective security, where safety of one man is safety of all humanity. Among basic aspects investigational the article, direct connection was determined between a geopolitical situation in the world and by the level of criminality in the sphere of radiation safety. This dependence is explained by specificity of radiation object as the article of any crime, through the special properties and narrowed distribution to the c environment of criminal interest.

Key words: safety, collective safety, radiation safety.